RAJASTHAN PUBLIC SERVICE COMMISSION, AJMER

SYLLABUS FOR EXAMINATION FOR THE POST OF LECTURER (SANSKRIT EDUCATION) VYAKARANAM

PAPER – II

प्रथमो भागः – (वरिष्ठोपाध्याय–स्तरीयः)

1. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी [सञ्ज्ञाप्रकरणतः कारकप्रकरणं यावत्]

2. पाणिनीयशिक्षा अङ्काः –

3. लिङ्गानुशासनम् अङ्काः –

(क) सञ्ज्ञाप्रकरणतः परिभाषाप्रकरणं यावत् ।

इत्–प्रत्याहार–उदात्त–अनुदात्त–स्वरित–ह्रस्व–दीर्घ–प्लुत–अनुनासिक–सवर्ण–उच्चारणस्थान–आभ्यन्तर–बाह्यप्रयत्न–वृद्धि–गुण–धातु–निपात–उपसर्ग–विभाषा–अवसान–संहिता–पद–संयोगविषयबिन्दूनामध्ययनम्, आद्यन्तौटकितौ, मिदचोऽन्त्यात्परः, स्थानेऽन्तरतमः, तस्मिन्निर्दिष्टेपूर्वस्य, अलोऽन्त्यस्य इतिपरिभाषासूत्रार्थज्ञानञ्च।

(ख) अच्सन्धिप्रकरणतः स्वादिसन्धिप्रकरणं यावत्।

यण्–अयादि–गुण–वृद्धि–पूर्वरूप–पररूप–सवर्णदीर्घ–प्रकृतिभाव–श्चुत्व–ष्टुत्व–जश्त्व–अनुनासिक–अनुस्वार–परसवर्ण–चर्त्व–छत्व–ङमुट्–धुट्–तुक्–विसर्ग–सत्व– रुत्व–उत्व–यत्व–सुलोपविधायकसन्धिसूत्राणामध्ययनम्।

(ग) अजन्तपुल्लिङ्गप्रकरणतः हलन्तनपुंसकलिङ्गप्रकरणं यावत्।

राम–सर्व–हरि–सखि–क्रोष्टृ–गो–रमा–सर्वा–मति–स्त्री–श्री–ज्ञान–वारि–अस्थि–प्रै–लिह–विश्ववाह्–इदम्–राजन्–वृत्रहन्–युष्मद्–अस्मद्–भवत्–तद्–यद्–एतद्–अदस्–उपानह्–किम्–वाक्–अप्–दिश्–अहन् इति शब्दरूपाणांसर्वविभक्तिकप्रयोसिद्धिसूत्रार्थज्ञानम्।

(घ) अव्ययप्रकरणम्–

स्वरादिनिपातमव्ययम्, कृन्मेजन्तः, क्त्वातोसुन्कसुनः, अव्ययीभावश्च, अव्ययादाप्सुपः इतिसूत्राणामर्थसहितोदाहरणज्ञानम्।

(ङ) स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ।

टाप्–ङीप्–ङीष्–ङीन्–ऊङ्–ति–प्रत्ययविधायकसूत्राणांसोदाहरणमर्थज्ञानम्।

(च) कारकप्रकरणम् ।

1. कारक–प्रकणम् (सिद्धान्तकौमुदीतः) निम्नलिखितानांसूत्राणांवार्तिकानां च अर्थोदाहरणानिवाक्यप्रयोगाश्च– प्रातिपदिकार्थ लिङ्ग–परिमाण–वचनमात्रे प्रथमा, कर्तुरीप्सिततमंकर्म, कर्मणि द्वितीया, अधिशीङ्स्थासां कर्म, अकथितं च, उपान्वध्याङ्वसः, लक्षणेत्थंभूताख्यानभागवीप्सासुप्रतिपर्यनवः, अभितः परितः समयानिकषाहाप्रतियोगेऽपि, कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे, साधकतमं करणम्, कर्तृकरणयोस्तृतीया, अपवर्गेतृतीया,

येनाङ्गविकारः, सहयुक्तेऽप्रधाने, इत्थंभूतलक्षणे, कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानम्, चतुर्थीसम्प्रदाने, रुच्यर्थानांप्रीयमाणः, क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रतिकोपः, नमः स्वस्तिस्वाहास्वधाऽलंवषट् योगाच्च, ध्रुवमपायेऽपादानम्, अपादानेपंचमी, वारणार्थानामीप्सितः, अन्तर्धौ येनादर्शनमिच्छति, भीत्रार्थानांभयहेतुः, जनिकर्तुः प्रकृतिः, भुवः प्रभवः, षष्ठी शेषे, कर्तृकर्मणोः कृतिः, उभयप्राप्तौकर्मणि, आधारोऽधिकरणम्, सप्तम्यधिकरणे च, यतश्चनिर्धारणम्, यस्य च भावेनभावलक्षणम्, षष्ठीचानादरे।

2 पाणिनीयशिक्षा ।

(क) द्वितीय–तृतीय–चतुर्थ संख्याकश्लोकानामर्थज्ञानम्।
(ख) द्वाविंशति–त्रयस्त्रिंशत्–अष्टत्रिंशत् संख्याकश्लोकानामर्थज्ञानम्।
(ग) एकचत्वारिंशत्–द्विचत्वारिंशत्–द्विपञ्चाशत्–संख्याकश्लोकानामर्थज्ञानम्

3. लिङ्गानुशासनम्।

(क) मिन्यन्तः, घञबन्तः, क्यन्तो घुः, उकारान्तः इतिसूत्राणामर्थोदाहरणज्ञानम्।

द्वितीयो भागः –(शास्त्रिस्तरीयः)

वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी ।

(क) अव्ययीभावसमासप्रकरणादारभ्यः समासाश्रयविधिप्रकरणान्तोभागः।

अव्ययं विभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृध्यर्थाभावात्ययासम्प्रतिशब्दप्रादुर्भावपश्चाद्यथानु–पूर्व्ययौगपद्यसादृश्यसम्पत्तिसाकल्यान्तवचनेषु, नदीभिश्च, झयः, द्वितीयाश्रितातीत– पतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः, तृतीयातत्कृतार्थेनगुणवचनेन, चतुर्थीतदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः, पञ्चमीभयेन, षष्ठी, सप्तमी शौण्डैः, तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारे च, विशेषणं विशेष्येणबहुलम्, तस्मान्नुडचि, कुगतिप्रादयः, उपपदमतिङ्, अनेकमन्यपदार्थे, केऽणः, चार्थे द्वन्द्वः, द्वन्द्वे घि, अल्पाच्तरम्, पुमान् स्त्रिया, ऋक्पूरब्धूपथामानक्षे, न पूजनात्, पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः, हलदन्तात् सप्तम्याः सञ्ज्ञायाम्, हृदयस्य, हृल्लेखयदण्लासेषु, मित्रे चर्षौ, पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् **इतिसूत्राणामुदाहरणपूर्वकमर्थज्ञानम्।**

(ख) अपत्यार्थकप्रकरणादारभ्यः द्विरुक्तान्तप्रकरणं यावत्।

तस्यापत्यम्, गर्गादिभ्योयञ्, शिवादिभ्योऽण्, राजश्वसुराद्यत्, तेनरक्तंरागात्, साऽस्य देवता, अग्नेर्ढक्, तस्य निवासः, राष्ट्रावारपाराद् घखौ, मध्यान्मः, तत्र जातः, तत्र भवः, तस्य विकारः, संस्कृतम्, तेनदीव्यति–खनति–जयति–जितम्, धर्मंचरति, सभायाः यः, तत्र साधुः, तस्मैहितम्, तेनक्रीतम्, तेनतुल्यंक्रियाचेद्वतिः, तदस्य सञ्जातंतारकादिभ्यइतच्, तस्य पूरणे डट्, तदस्यास्त्यस्मिन्नितिमतुप्, मादुपधायाश्चमतोर्वोऽयवादिभ्यः, अतइनिठनौ, पञ्चम्यास्तसिल्, सप्तम्यास्त्रल्, भूतपूर्वेचरट्, किंयत्तदोःनिर्धारणे द्वयोरेकस्य डतरच्, वा बहूनांजातिपरिप्रश्नेडतमच्, तस्य भावस्त्वतलौ, नित्यवीप्सयोः, गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि चइतिसूत्राणामुदाहरणपूर्वकमर्थज्ञानम्।

(ग) भ्वादिप्रकरणादारभ्यःलकारार्थप्रकरणं यावत्।

भू–एध्–अद्–हु–दिवु–षुञ्–तुद्–रुधिर्–तनु–डुक्रीञ्–चुर् इतिधातूनांसर्वलकारेषुससूत्रप्रयोगसिद्धिज्ञानम् तथाअबीभवत्, अतिष्ठिपत्, अध्यापयति, पिपठिषति, जिगमिषति, बोभूयते, चेकीयते, नरीनृत्यते, बोभवीति, राजीयति, पुत्रीयति, कण्डूयति, विजयते, संतिष्ठते, सञ्जानीते, अनुकरोति, भूयते, पच्यते, इतिप्रयोगाणांसूत्रनिर्देशपूर्वकसिद्धिज्ञानम्।

(घ) कृत्यप्रकरणादारभ्य उणादिंविहाय उत्तरकृदन्तप्रकरणं यावत्।

तव्यत्तव्यानीयरः, अचोयत्, ऋहलोर्ण्यत्, ण्वुल्तृचौ, नन्दिग्रहिपचादिभ्योल्युणिन्यचः, कर्मण्यण्, आतोऽनुपसर्गे कः, चरेष्टः, अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्, क्विप् च, सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये, क्तक्तवतू निष्ठा, पचो वः मतिबुद्धि–पूजार्थेभ्यश्च, लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे, विदेः शतुर्वसुः, पुवः, सञ्ज्ञायाम्,

उणादयोबहुलम्, तुमुन्ण्वुलौक्रियायांक्रियार्थायाम्, भावे, अकर्तरि च कारके सञ्ज्ञायाम्, उपसर्गे घोः किः, ण्यासश्रन्थो युच्, ल्युट् च, हलश्च, समानकर्तृकयोः पूर्वकाले, समासेऽनञ्पूर्वेक्त्वोल्यप्, आभीक्ष्ण्ये णमुल्चइतिसूत्राणामुदाहरणपूर्वकमर्थज्ञानम्।

(ङ) प्रौढमनोरमा[सञ्ज्ञाप्रकरणतः स्वादिसन्धिप्रकरणं यावत्] ।

हयवरट् अत्र अकारोपदेशः, अट्अश्हश्इण्ग्रहणेषुहकार–ग्रहणार्थः, हल् इदंसूत्रं वल्रल्झल्शल्षुहकारग्रहणार्थम्, यद्यत्र कार्यासिद्धत्वमिष्येततर्हिपूर्वत्रासिद्धमिति 'मनोरथः' इत्यादावुत्वं न स्यात् परत्वात् 'रोरि' इत्यस्य प्रसङ्गात्, प्रत्याहारग्रहणेषु तद्वाच्यवाच्येनिरूढा लक्षणा, पदस्येत्यनुवृतंससजूर्भ्यां विशेष्यते, विशेषणेनतदन्तविधिः, इदुतौ उपधे यस्य समुदायस्य तस्यावयवो योविसर्जनीयः इतिवैयधिकरण्येनसम्बन्धः न चाल्विध्यर्थमिदमितिभ्रमितव्यम्, अस्याप्यल्विधावनिष्टत्वात्। अन्यथा 'अयजेइन्द्रम्' इत्यत्र सवर्णदीर्घापत्तेः, आश्रयणञ्चेह यथाकथञ्चिन्नतुप्राधान्येनैवेत्याग्रहः। तेनप्रपठ्य इत्यत्र वलादिलक्षणइण्नः इति पङ्क्तीनां प्रौढमनोरमानुसारंविवेचनम्।

तृतीयो भागः –(आचार्यस्तरीयः)

(क) महाभाष्यम् (पशपशाह्निकम्)

(ख) वाक्यपदीयम् (आदितःदशकारिकां यावत्)

(ग) परिभाषेन्दुशेखरः (आदितः दशपरिभाषां यावत्)

(घ) परमलघुमञ्जूषा (शक्तिप्रकरणं यावत्)

(ङ) वैयाकरणभूषणसारः (धात्वर्थः)

(शैक्षिकमनोविज्ञानम्, शिक्षाशास्त्रम्, शिक्षणाधिगमसामग्री, संगणकसूचनायाः तकनीकी सूचनाधिगमे उपयोगः)

1. शिक्षणाधिगमे मनोविज्ञानमहत्त्वम् –

- अधिगमकर्ता।
- शिक्षकः।
- शिक्षणाधिगमप्रक्रिया।
- विद्यालयप्रभावशीलता।

2. अधिगमकर्तृविकासः (किशोराधिगमकर्त्तरि)

- संज्ञानात्मकः, शारीरिकः, सामाजिकसंवेगात्मकः एवं नैतिकविकासस्य प्रतिमानः (Patterns) एवं वैशिष्ट्यं च (characteristics)

3. शिक्षणाधिगमः

- उच्चमाध्यमिकविद्यालयेषु विद्यार्थिनां कृते व्यवहारवादि–संज्ञानवादि–निर्मितिवादि (constructivist) सम्प्रत्ययाः, अधिगमसिद्धान्तः तन्निहित्तार्थाश्च।
- किशोराधिगमकर्तुः अधिगमकर्तुश्च अधिगमविशेषताः एवम् एषां शिक्षणाय निहितार्थाः।

4. किशोराधिगमकर्तृप्रबंधनम्

- मानसिक–स्वास्थ्यम् एवं समायोजनसमस्यानां सम्प्रत्ययः।
- किशोर–मानसिकस्वास्थ्याय संवेगात्मिका बुद्धिः तन्निहित्तार्थाश्च।
- किशोर–मानसिकस्वास्थ्यप्रोत्साहनाय मार्गदर्शक–प्रविधीनामुपयोगः।

5. <u>किशोराधिगमकर्त्रे अनुदेशनात्मक–व्यूहरचनाः :</u>

- सम्प्रेषणकौशलम् तदुपयोगश्च।
- शिक्षणाविधौ शिक्षणाधिगम–सामग्रीणामायोजनम् एवमुपयोगश्च।
- शिक्षण –प्रतिमानाग्रिमसंघटनम्, वैज्ञानिकपृच्छा (enquiry), सूचना, प्रक्रम (processing) सहकारी–अधिगमश्च (cooperative).
- शिक्षणाधारित निर्मितिवादिसिद्धान्ताः (constructivist principles).

6. <u>सूचना सम्प्रेषणतकनीकी–शिक्षाशास्त्रसमाकलनं च –</u>

- सूचनासम्प्रेषणतकनीकी (ICT) सम्प्रत्ययः।
- हार्डवेयर (hardware) एवं सॉफ्टवेयर (software) एतयोः सम्प्रत्ययः।
- प्रणाली–उपगमानुदेशनम्।
- संगणकसहायताप्राप्तधिगमः (CAL)
- संगणकसहायताप्राप्तनुदेशनम् (CAI)
- आई.सी.टी. शिक्षाशास्त्रसमाकलनानां प्रभावितकारकाः।

****

For the competitive examination for the post of School Lecturer:-

1. The question paper will carry maximum 300 marks.
2. Duration of question paper will be **Three Hours**.
3. The question paper will carry 150 questions of multiple choices.
4. Negative marking shall be applicable in the evaluation of answers. For every wrong answer one third of the marks prescribed for that particular question shall be deducted.
5. Paper shall include following:-

(i)	Knowledge of Subject Concerned: Varishtha Upadhyaya Level	110 marks
(ii)	Knowledge of Subject Concerned: Shastri Level	110 marks
(iii)	Knowledge of Subject Concerned: Acharya Level	20 marks
(iv)	Educational Psychology, Pedagogy, Teaching Learning Material, Use of Computers and Information Technology in Teaching Learning.	60 marks
		Total- 300 marks

****